

Scenariusz

Temat/tytuł

Książki ewangelików XVI-XVII w.

Cele lekcji

Uświadomienie słuchaczom, że stosunek do książki różnicuje grupy ludzkie; ukazanie odrębności świata książki w obrebie konfesji ewangelicko-augsburskiej, z piśmiennictwem i zbiorami cieszyńskich ewangelików jako zasadniczym materiałem pogładowym. Po ukończeniu lekcji uczestnik jest przejęty tradycyjną intensywną obecnością pewnych treści i postaci zapisu w kulturze duchowej i życiu codziennym ewangelików.

Metody nauczania

Pokaz slajdów z komentarzem i dyskusją

Pomoce dydaktyczne

Rzutnik na wyposażeniu sali. W zależności od miejsca i środowiska – pożądane dodatkowe eksponaty zabytkowe lub pamiatki przynieszone przez słuchaczy, fotografie itp. Przyda się Internet.

Słownik wprowadzonych pojęć

Bez terminów poza zasięgiem ucznia szkoły średniej. Konieczność przypomnienia lub wyjaśnienia podstawowych elementów zapisu bibliograficznego, morfologii i techniki i grafiki książki, podziału chrześcijaństwa itd. Wykładowca zechce sam sprawdzić znaczenie takich terminów jak ekslibris czy postylla oraz upewnić się, czy potrafi przeczytać datę zapisaną rzymskimi cyframi.

Wykaz podstawowej lektury (poza przewodnikiem *Miasto książek*)

Dzieła treści ogólnej

1. Chwastek D.: *Postylla czyli Zbiór kazań na niedziele i święta*, Warszawa, 2009
2. *Duchowe źródła kultury cieszyńskiej: katalog wystawy*, red. K. Szelong, M. Szelong, Cieszyn, 2001

3. *Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim, rola kulturowa i przedmiot badań = Historické knižní fondy Těšína na pozadí slezském, kulturní úloha a předmět výzkumu = Teschner Historische Büchersammlungen vor Schlesischem Hintergrund, Kulturbildende Rolle und Forschungsgegenstand = Historical book collections of Cieszyn against the Silesian background, cultural role and subject matter of research*, pod red. R. Gładkiewicza, Cieszyn, 1997
4. *Katalog starych druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego cz. 1*, pod red. Alfreda Puzio, oprac. J. M. Dyrda, i in., Katowice, 1982
5. Kawecka-Gryczowa, A.: *Wrażenia z bibliotek cieszyńskich*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 2, s. 85-87
6. *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego : materiały z konferencji naukowej Cieszyn 4-5 listopada 1999*, red. J. Spyra, Cieszyn, 2001
7. Radda K.: *Materialien zur Geschichte des Protestantismus im Herzogthum Teschen*, w: XII. Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Teschen am Schlusse des Schuljahres 1884/1885, Cieszyn, 1885.
8. Rusnok A.: *Biblioteka Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński” T. 11 : 1996 s. 43-52
9. Pilch, J.: *Polskie pierwodruki cieszyńskie*, Cieszyn, 1990
10. *Śląsk Cieszyński : zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn, 2000
11. Wantuła A.: *Ks[ia]dz Jerzy Trzanowski : życie i twórczość*. Cieszyn, 1992 [Reprint, oryg.: Cieszyn, 1938]

Dzieła nt. parafii ewangelicko-augsburskiej

1. Broda, J.: *Biblioteka kościelna im. Tschammera w Cieszynie*, „Poseł Ewangelicki” 1925, nr 36, s. 1
2. Broda, J.: *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1970, s. 83-88
3. Broda, J.: *Bohemica w w Bibliotece im. Tschammera w Cieszynie*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1972, s. 84-90
4. Broda, J.: *Polonica w w Bibliotece im. Tschammera w Cieszynie*, „Zwrot” 1971, nr 2, s. 19
5. Broda, J.: *O bieżących pracach w Bibliotece Czamera w Cieszynie*, "Cieszyński Rocznik Muzealny" 1 : 1969, s. 135-136
6. Broda, J.: *Rodowód i zawartość Biblioteki zborowej im. Tschammera w Cieszynie*, „Zwrot” 1970, s. 19
7. Buzek, A.: *Z archiwum szkolnego Zboru ewangelickiego w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie” 1931, z. 1, s. 25-28.
8. Buzek, A.: *Z archiwum Zboru Ewangelickiego w Cieszynie. Korespondencja pierwszych pastorów cieszyńskich*, „Zaranie Śląskie” 1931, z. 3-4, s. 192-194
9. Ciompa-Wucka, G.: *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*, w: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne : materiały z sesji naukowej Cieszyn, 18-20 listopada 1991 r.*, pod red. H. Łaskarzewskiej, Warszawa, 1993, s. 23-28
10. Ciompa-Wucka, G.: *Biblioteka im. Tschammera przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie*, Cieszyn , 1997
11. Ciompa-Wucka, G.: *Biblioteka im. Tschammera przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie*, „Gazeta Ewangelicka” 2000, nr 3
12. Ciompa-Wucka, G.: *Ks[ia]dz i jego księgozbiór*, „Kalendarz Cieszyński” 1998 (dr. 1997) s. 94-96

13. Frinta, A.: *Stará bohémica v Těšíně*, „Časopis Muzea království českého“ 1919, s. 81-88, 256-263
14. Juroszek, B.: *Biblioteka Tschammera*, „Przegląd Ewangelicki” 2006, nr 3-4, s. 115-117
15. *Katalog starych druków medycznych w bibliotekach Śląska Górnego i Cieszyńskiego cz. 2*, pod red. Alfreda Puzio, oprac. J. M. Dyrda i in., Katowice, 1985
16. Patzelt, H.: *Die Tschammer-Bibliothek in Teschen*, w: *Beiträge zur Geschichte chlesiens im 19. Jahrhundert*, bearb. P. Chmiel, N. Gussonne, Dülmen, 1987, s. 7-10
17. Rumi, K. G.: *Evangelische Kirchenbibliothek zu Teschen in Schlesien*, w: „Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des Oesterreichischen Kaiserthumes”, Wiedeń, 1807, s. 28-32
18. Sosna, W.: *Kartki z dziejów Kościoła Jezusowego i polskich ewangelików w Cieszynie*, zdjęcia W. Sosna. Cieszyn, 1999
19. Wantuła, J.: *Biblioteka zboru ewangelickiego w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 2, s. 132-135

Przebieg lekcji

Prowadzący komentuje kolejne slajdy prezentacji (zał.). W zależności od przygotowania i sposobu pracy prowadzącego, slajdy mogą ilustrować jego narrację lub stanowić oś wykładu, tylko uzupełnianego według poniższych notatek. Choć scenariusz zakłada odczytywanie charakterystycznych fragmentów tekstu z ekranu lub z notatek przebiegu lekcji, w żadnym wypadku sekwencyjne odczytywanie napisów na slajdach nie może stać się zasadniczym działaniem w czasie lekcji. W zależności od czasu i od zainteresowań grupy – pożądany Internet i próba odnajdywania w katalogach dzieł wspominanych na lekcji.

2. ML – Martinus Luter. Tradycyjna róża Lutra, symbol wyznania

3. Ewangelicy: wyznanie i wartości

„Ważność Kościoła zasadza się na miłości Boga do człowieka oraz zależy od sposobu, w jaki Kościół daje wyraz tej prawdzie, a więc jak tę miłość przekazuje konkretnym ludziom, a zwłaszcza jak ją okazuje osobom najsłabszym i będącym w potrzebie. (...) Zasadnicza cecha ewangelików to wyraźny wpływ Pisma Świętego na życie zboru (wspólnoty) i jego pojedynczych członków. Niezwykle ważna dla pobożności ewangelickiej jest indywidualna lektura Biblii, jak również rozważanie jej podczas nabożeństw, lekcji religii oraz w pracy duszpasterskiej. Skoncentrowanie na Biblii powinno kształtować styl życia i wychowania obywatela. (...) Niemal dla wszystkich ewangelików bardzo ważne są zasady doktrynalne Kościoła, które są proste i przejrzyste. Wielu osobom podoba się duża samodzielność w życiu religijnym – brak np. przykazania kościelnego regulującego uczęszczanie do kościoła, częstotliwość udziału w spowiedzi, która ma charakter powszechny. Paradoksalnie stanowi to dla ludzi niezwykle pozytywną motywację; czyli są w kościele na nabożeństwie, bo chcą, a nie dlatego, że muszą. (...) Dla wielu osób niezwykle ważny jest skromny, prosty wystrój kościoła. Zwracają też uwagę na to, że duchowni ewangeliccy mogą zakładać rodziny. Dodałbym jeszcze cztery wartości, które zawsze były, są i będą dla ewangelików niezmiernie ważne: solidarność społeczna, praca – rozumiana jako powołanie, edukacja i odpowiedzialność (...).

Proboszcz Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Św. Trójcy w Lublinie ks. dr Dariusz Chwastek, ur. w 1973 r. w Cieszynie, w rozmowie z Markiem Rybołowiczem, „Nowy Tydzień” 25.02.2008, <http://www.lublin.luteranie.pl/historia/hist20.php>

Nietradycyjna charakterystyka wyznania, którą można uzupełnić fragmentami z innych prac ks. D. Chwastka.

4. Kościół ewangelicko-augsburski (luterkański) i inne Kościoły protestanckie biorą swe początki z wystąpienia dr. Marcina Lutra (1483-1546). Ten augustiański mnich, teolog, wykładowca Uniwersytetu w Wittenberdze, który sprzeciwił się handlowi odpustami, a następnie opracował program reform chrześcijaństwa, został obłożony ekskomuniką na soborze w Wormacji w 1521 r. Wielki spór, który miał niebawem podzielić Europę i przynieść wiele niezamierzonych przez inicjatorów ofiar, dopiero wówczas narastał, ale podział chrześcijaństwa był już faktem.

W dzisiejszej Bibliotece Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie (Biblioteka i Archiwum im. Tschammera) zachowały się pojedyncze książki drukowane sprzed 1520 r. Z 1521 jest ich już cztery, z 1522 – pięć, z 1523 – trzydzieści.

5. Portret Lutra i herb Księstwa Cieszyńskiego ze zbioru praw *Zřízení zemské Knížetství Těšínského* (druga poł. XVI w.). Zwracamy uwagę na projekt Wikimedia, udostępniający materiały ilustracyjne na licencji Creative Commons (znak).

31 października 1517 r. Marcin Luter ogłasza 95 tez. Mówi się, że w ciągu dwóch tygodni poznały je Niemcy, a w ciągu miesiąca – Europa.

Pochód luteranizmu jest błyskawiczny. Do poł. XVI w. przyjmują go liczni książęta niemieccy, a wraz z nimi ich poddani, zgodnie z zasadą *cuius regio, eius religio*. Jest też religią dominującą w Księstwie Cieszyńskim od 1540 r., co nie oznacza, że polityka księcia Wacława III Adama doprowadziła do likwidacji katolicyzmu.

6. Marcin Luter, w liście do papieża Leona X, 30 maja 1518 r.:

„Jest dla mnie zagadką, w jaki sposób moje tezy rozprzestrzeniły się znacznie szerzej niż inne moje pisma, a także pisma innych profesorów. Były one przeznaczone wyłącznie dla naszego miejscowego kręgu akademickiego. Były napisane takim językiem, że prości ludzie nie zdołaliby ich pojąć.” [wersja drukowana dostępna w zbiorach Książnicy Cieszyńskiej]

John Foxe w *Book of Martyrs* (Londyn 1563):

„Pan zaczął pracować dla swego Kościoła nie mieczem i tarczą, lecz drukowaniem, pisaniem i czytaniem, aby poskromić swych pysznych przeciwników. Ile w świecie prac, tyle redut przeciwko wyniosłemu Zamkowi Świętego Anioła, tak że albo papież musi obalić wiedzę i druk, albo druk musi go wyrugować ze szczytem.”

Cytaty i przekład według: E. Eisenstein: *Rewolucja Gutenberga*, Warszawa: Prószyński i S-ka, 2004, s. 146,148.

Dlaczego Luter zwracał się osobiście do papieża? Konieczne przypomnienie, że w wystąpieniu Lutra krytyka społeczna Kościoła splotła się z nową, stopniowo dojrzewającą teologią. Rozprzestrzenienie – dzięki drukowi.

7. Przed 1471 r. drukarnie działają w kilkunastu miastach Europy. Do końca XV w. powstają w setkach ośrodków, tłoczą 8 milionów egzemplarzy. To nie Marcin Luter wymyślił drukowaną Biblię w języku niemieckim – to drukowana Biblia niemiecka stworzyła Lutra! Fotografia: Rekonstrukcja drewnianej prasy gutenbergskiej w Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie.

Wskazane krótkie omówienie istoty druku jako procesu kopiowania ksiąg, i w miarę możliwości bez ahistorycznych opowieści o Chińczykach. Druk gutenbergski to skład a nie tylko czcionka, tzn. standaryzacja czcionki (pierwsza „norma” w dziejach wytwórczości) + odlewanie czcionki ze stopu + odbijanie farby z wypukłości czcionki + prasa (typu do oliwy lub do winogron).

8. Palenie ludzi i książek to rzeczywistość wojen religijnych XVI-XVII w. Podobnie jak i zjadliwe satyry, w których katolików („papistów”) protestanci przedstawiali zawsze jako bezwolny tłum, podążający za duchownymi (John Foxe: *Acts and monuments...*, Londyn 1563).

Luteranin studiuje Pismo św., aby bezpośrednio poznać głos Boga. W gospodarstwie domowym mąż, ojciec i pan domu jest odpowiedzialny za katechizację i wychowanie tak własnych dzieci, jak i służby. W domu musi być:
Biblia, kancjonał i zbiór kazań.

9. Wojny religijne narzucają się tu jako temat, ale w pewnym sensie trzeba go unikać, by podkreślić znaczenie tego „kościół domowego” i innej niż w katolicyzmie roli kleru.

Biblia: das ist: die gantze Heili=ge Schrift: Deutsch/ Auffß neu zugericht. D. Mart. Luth.,
Nurnberg 1589

Egzemplarz ze zbioru Tschammera. Czy potrafimy odczytać skrócony opis jw.? Odszukać go w katalogu? Skomentować urodę strony tytułowej z drzeworytowymi ramkami i dwukolorowym drukiem? *Biblia* – zapis wyjątkowo ozdobną frakturą („łamanym” pismem gotyckim. Uwaga: nie utożsamiamy gotyku z niemczyzną. Drukowano nim generalnie we wszystkich językach narodowych.

10. Wczesne wittenberskie zbiory kazań Marcina Lutera z biblioteki parafialnej cieszyńskich ewangelików. Widzimy tu początek niezwykle intensywnego nurtu piśmiennictwa homiletycznego, teologicznego i polemicznego, jaki odtąd przez 150 lat stanowiło składnik sporu protestantyzmu z katolicyzmem.

Zwracamy uwagę na książki z niewykształconymi kartami tytułowymi

Dla przykładu rozwiązujemy dane pierwszej książki:

Fünf schöne christliche Sermonen geprediget durch Doctor Martini Luther zu wittenberg
MDxxiii [1523]. Jar

[Augsburg] : [Ulhart], 1523.

Książka ma 14 kart nienumerowanych, 1 drzeworyt.

11. Kolejna księga ze zbioru Biblioteki im. Tschammera. Jest to tzw. klocek, czyli pewna liczba tekstów razem oprawionych (bo przecież to nabywca książek niósł je do intrologatora, mógł jej kazać oprawić kiedy chciał i jak chciał). Poza kazaniem o św. Sakramencie (drzeworyty przedstawiają krytycznie praktykę liturgiczną katolicyzmu)

Ein Sermon von dem heiligen hochwirdigen Sacrament der Tauffe doctoris Martini Luther Augustiner, [Leyßgk : Stöckel, 1520]

dostrzegamy na lewej karcie:

kolofon, czyli kończąca tekst adnotację drukowaną na temat okoliczności jego powstania

sygnet drukarza

rękopiśmienne adnotacje któregoś z posiadaczy książki

12. Rozkwit luteranizmu w Księstwie Cieszyńskim

Wacław III Adam, 1528-1579 książę cieszyński, już w 1540 r. przyjął wyznanie ewangelickie – dla siebie i Księstwa.

Sydonia Katarzyna, księżniczka saska, druga żona Wacława III, zarządzała księstwem po jego śmierci, zmarła w 1594 r. W 1584 r. wydała *Ordynację kościelną i szkolną*, regulującą ściśle ustrój i praktyki Kościoła ewangelickiego (luteranckiego) w Księstwie. Czytamy tam m. in.: „Postanawiamy, zarządzamy i chcemy, żeby słudzy Kościoła i szkoły młodzież i dorosłych, z pism biblijnych, prorockich i apostoelskich nauczali, według Konfesji augsburskiej i pism Lutra i Katechizmu Lutra”.

Adam Wacław, ur. 1574, był księciem cieszyńskim w latach 1579-1617. 1592: *Prawa a zřízení zemské Knížetství Těšínského*. [Uwaga: ten zbiór był pierwotnie znany tylko w odpisach oficjalnego dokumentu kancelaryjnego, sporządzonego w dominującym na dworze Piastów cieszyńskich języku czeskim. Następnie go opublikowano drukiem, z informacją na stronie tytułowej: Wytisštěno w Holomaucy : skrze dědicůw Milichtalerowých , 1592. Mamy nadzieję, że prowadzący lekcję jest nieco obyty z językiem czeskim i niemieckim. A zatem: gdzie była ta „tiskarna”? Później kodeks znowu wielokrotnie przepisywano.] W 1598 r. wprowadził przywilej wyłączności dla Kościoła ewangelickiego w Cieszynie, w 1611 r. odwołał go, przechodząc na katolicyzm i wprowadzając Księstwo w okres kontrreformacji.

13. Ordynacja kościelna i szkolna Sydonii Katarzyny, odpis z 1616 r. Dokument w języku czeskim z pieczęcią.

14. W końcu XVI w., kiedy w Czechach ukazał się ten zbiór kazań i to dzieło teologiczne, czeski był głównym językiem kościelnym w cieszyńskiej wspólnocie ewangelickiej.

Zámorský, Martin Philadelphus (1550-1592), *Postilla Ewangelitska, Aneb Weykladowe na Ewangelia Nedělnij, A Swatečnij, kteráž se každoročně, w Křestianstwu čytagij, [...] Sebránij A na třij Dijly Sepsánij gsau.* [Jesdkovice u Opavy] : s.n., 1592

ITINERARIUM SACRAE SCRIPTURAE: To jest: PUTOWÁNÝ SWATÝCH Na wssecku Swatau Bibli obojího Zákona, rozdělené na dvě knihy, praca niemieckiego teologa Heinricha Büntinga, proboszcza w Brnie, zachowana w Bibliotece Tschammera w przekładzie na czeski Daniela Adama z Weleslawina, który także książkę wydrukował w roku 1592. Poza reprodukowaną tu stroną tytułową znajduje się informacja, że miejsce wydania to „Staré Město Pražské”. Książka była bardzo popularna wśród środkowoeuropejskich ewangelików, m. in. ze względu na zawartą emblematyczną mapę przedstawiającą Europę jako dziewicę. Na stronie tytułowej spostrzegamy ręczny dopisek kogoś, kto czytał tę książkę od 30 października 1666 do 19 lutego 1667.

15. Georgius Tranosci Teschiniensis Silesius – „Słowiański Luter”

„Na falach reformacyjnego ruchu przyplęnęło do Trzanowic Słowo Boże w nowej szacie i budziło dusze do najświętszych porywów. Przemówiło ono głęboko do Adama i pod Jego to wpływem rozpało się w domu trzanowickiego wójta ognisko nowego religijnego życia. Słowo Boże, modlitwa i pieśń stały się odtąd domu tego podstawą. Pielęgnowano tu zwłaszcza śpiew religijnej pieśni. Pieśń wyrażała w prostych słowach to, co czuło serce. Czego zaś w słowach wypowiedzieć się nie dało, wyrażała melodia. Jakże piękne musiały to być chwile, gdy wokoło Adama gromadziły się dzieci, wnukowie, a później nawet prawnukowie i gdy przy wtórze harfy poruszanej rękami starca rozbrzmiewać poczynął śpiew! Wszyscy czuli się prawdziwie jedną rodziną, złączoną nie tylko więzami krwi, lecz wspólną przynależnością do Ojca niebieskiego. Do Niego wrywały się serca, proszące o nowe, wspólne u Niego mieszkanie. Pieśń była w Trzanowicach na równi z chlebem powszednim codzienną strawą, nieodzowną do życia. Ona to odpędzała smutki, utwierdzała w wierze, uspokajała serca, ułatwiała pracę, jednoczyła wszystkich, napominała i pokrzepiała. Nic dziwnego, że wpływ domu Adama pozostawał niezatarty i ciążył na całym życiu domowników. Pod jego urokiem pozostawał i Walenty. Zapatrzony w przykład rodzinnego domu pragnął i on podobnie budować własne życie. W domu jego trwała więc także atmosfera ojcowskich Trzanowic, żył duch starego wójta Adama. Gdy Bóg pobłogosławił go dziećmi, chciał im takie same, jak sam odebrał, zapewnić wychowanie. Nie wszystkie dzieci pozostały przy życiu. Do lat dojrzałych dorosły trzy córki i jeden syn, któremu przy chrzcie nadano imię Jerzy.”

Tak ks. dr Jerzy Wantuła opowiada nam o życiu ks. Jerzego Trzanowskiego w biografii wydanej w Cieszynie w 1938 r. nakładem Towarzystwa Ewangelickiego. Z Przedmowy: „Właśnie niedawno obchodził na Słowaczczyźnie w Św. Mikołaju [Liptowskim Mikulaszu] cały ewangelicki kościół słowiański jubileusz 300-lecia kancjonału Trzanowskiego, a minionego, 1937 roku, upłynęło 300 lat od jego śmierci”.

Jak byśmy dziś odnieśli się do takich relacji? Pomijając „bogoojczyźnianą” konwencję właściwą epoce, w której pisał, dlaczego Wantuła ma powody, by tak emocjonalnie

podchodzić do postaci Trzanowskiego? Warto przejrzeć tę biografię, by zorientować się, że w latach 1610-1620 luteranizm zaczyna w Księstwie Cieszyńskim schodzić do podziemia, a Trzanowski, wieczny tułacz, działa w innych regionach.

15. Bóg Trzanowskiego przemawia po hebrajsku. Ekslibris z portretem autora *Cithara Sanctorum* (Lewocza 1635).

Jerzy Trzanowski (także: Jiří Třanovský, Juraj Tranovský) był postacią bardzo popularną, a jego kancjonał – wznawiany aż do połowy XIX w. Dziś w wydania dzieł Trzanowskiego lepiej jest zaopatrzona Biblioteka Silesia w Czeskim Cieszynie.

16. Cieszyńscy ewangelicy zbierali mistrzów. Wyznawcy luteranizmu mogli poprzestawać na lekturze Biblii, ale luterkańscy duchowni zbierali dzieła wybitnych humanistów, którzy swoimi pracami często dolewali oliwy do ognia polemiki religijnej, nawet jeśli sami – jak Erazm z Rotterdamu (wielce w Polsce popularny i czytany „Erazm z Czerownej Groblej”) unikali opowiedzenia się po jednej ze stron. Tu – reprodukcje stron tytułowych wczesnych edycji humanistów (von Hutten, Erazm), wielkiego reformatora Filipa Melanchtona oraz wielce ewangelików interesujących Starożytności żydowskich Józefa Flawiusza. Uwaga na pieczęć (dziewiętnastowieczną lub późniejszą): Gnadenkirche to „kościół łaski”, Kościół Jezusowy (ewangelicko-augsburski) w Cieszynie, a O/S to Ost-Schlesien.

Wyszukajmy w dobrym katalogu opis książki Erazma:

Auß aim Dialogo Erasmi von Rot-//terdam/ von Fasten vnd flaysch essen:// Augustinus/ vñ Christianus, [Augsburg: Heinrich Steiner], 1524. Widać więc, że mistrz poświęcił tu swoją uwagę problemom postu i (nie)jedzenia mięsa, a rozważania przedstawił w klasycznej postaci dialogu – między Augustynem i Chrystianem.

17. Głębokie studia nad Biblią wymagały znajomości nie tylko greki i łaciny, ale także – hebrajskiego. Droga do teologii wiodła przez filologię, a także – przez znajomość historii plemion żydowskich. Słowników i rozpraw takich jak ta, „z najczystszymi Pisma św. czcionkami hebrajskimi i greckimi oraz wersji [niemieckiej] błogosławionego Lutra” było wiele w Cieszynie i innych ośrodkach ewangelickich.

18. Głębokie studia nad Biblią wymagały znajomości nie tylko greki i łaciny, ale także – hebrajskiego. Droga do teologii wiodła nie tylko przez filologię, lecz również – przez znajomość dziejów żydowskich. Słowników i rozpraw takich jak ta, „z najczystszymi Pisma św. czcionkami hebrajskimi i greckimi oraz wersji [niemieckiej] błogosławionego Lutra” było wiele w Cieszynie i innych ośrodkach ewangelickich.

Christianus Reineccius był w II poł. XVII w. popularnym teologiem. Tę książkę zakupiono i do zbiorów parafialnych w Cieszynie, na ilustracji widzimy jednak egzemplarz ze zbiorów osiemnastowiecznego gimnazjum w Quedlinburgu (Saksonia-Anhalt, na północ od Gór Harzu).

19. Wyznania ewangelickie może i są w XVII w. w odwrocie, ale nie wszędzie, a studia zainicjowane przez Lutra, Melanchtona i humanistów trwają w najlepsze. Tu – słownik

hebrajski i Chaldejski oraz nalewanie oleju do głowy czyli studium porównawcze nad łaciną, greckim i hebrajskim. Obu autorów, Buxtorfa i Clajusa, nie mogło zabraknąć i w Cieszynie.

20. Grzegorz z Żarnowca (1528-1601), polemista i kaznodzieja kalwiński (dziś: ewangelicy reformowani). „Głównym dziełem Grzegorza była *Postylla albo wykład Ewangelii Niedzielných y Świąt uroczystých*. (...) Była ona odpowiedzią ewangelików na postyllę ks. Jakuba Wujka. (...) *Postylla* zyskała bardzo pozytywną ocenę wśród współwyznawców. Mimo że powstała wyraźnie pod wpływem pisarstwa Rejowego [Mikołaj Rej, 1505-1569], trudno odmówić jej dużej oryginalności ujęcia i należy ją zaliczyć do najciekawszych zabytków polskiej postyllografii ewangelickiej. Wywarła ona dość duży wpływ na późniejszych postyllografów, a także przełożono ją na język niemiecki i język czeski” (z Wikipedii). Była bardzo popularna w Cieszynie, podobnie jak postylla ks. Samuela Dambrowskiego, modlitwy i pieśni piszącego po czesku i niemiecku Jerzego Trzanowskiego oraz zbiory kazań i kancjonały innych autorów piszących w tych językach.

21. W najtrudniejszym dla cieszyńskich ewangelików okresie Krzysztof Bernard Skrzeński (1615–1686, Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště) przepisywał księgi. (Nie on jeden! Por. np.: Slovacius Vaclav z Turnova: *Hýstorie o utrpenj a smrtj newinné Gezu Krysta Syna Božího Pana nasseho*, przepisane przez Wacława Svatkovskiego z Dobrohoště w Dreźnie [!] w 1650 r., w zbiorach Książnicy Cieszyńskiej).

Pokazując książki siedemnastowieczne („wielkie stulecie”), wybiegamy trochę naprzód – pozyskano je dla Cieszyna, ale na ogół nieco później. Natomiast w ciągu wieku XVII na Śląsku Cieszyńskim odprawiano nabożeństwa i dużo modlono się i śpiewano, zwłaszcza w górskich wsiach. Modlitwy, prawa, dokumenty – przepisywano. Chłopom przywiązany do wiary ewangelickiej sprzyjał podobno szczególnie szlachcic Krzysztof Bernard Skrzeński, autor kilku istotnych odpisów, nie tylko modlitw, ale także zaginionego dzieła Jana Amosa Komensky’ego *Amfiteatrum universitatis rerum* oraz dziennika prowadzonego w latach 1632-1685 pt. *Kniha paměti*. Transliteracja tego dzieła i interesujące uwagi na temat życia jego twórcy – na witrynie: <http://skrbensky.webgarden.cz/kniha-pameti>

22. Ewangelicy na przełomie epok

Drugą połowę XVII w. cieszyńscy ewangelicy zapamiętali jako okres prześladowań. Nie były to już jednak wojny religijne, jakie ogarnęły Europę w I poł. XVII w. Opresja polegała raczej na braku normalnego życia kościelnego i na eliminowaniu ewangelików ze sfery publicznej. Przykładem jest np. rękopis Książnicy Cieszyńskiej o sygnaturze SZ DD IX 39/14 (dwie luźne karty o wym. 31 x 20 cm), niemiecki, stanowiący odpis dekretu cesarza Leopolda I do starosty ziemskiego księstwa cieszyńskiego barona Jana Fryderyka Larysza z Ligoty, wystawionego w Wiedniu 21.06.1673, nakazującego usunięcie z Cieszyna Eliasza Tarnoczy’ego oraz protestanckiego introligatora sprowadzającego luteranckie książki, jak też zezwalającego jezuitom na przeszukiwanie domów w poszukiwaniu protestanckich książek.

Luteranizm był jednak doktryną przystosowaną do domowego zacisza i tam przetrwał. Zaś w XVIII w. Cesarstwo okazało się gotowe do stopniowej liberalizacji, a w ostatnim dwudziestolecu wieku nawet do równouprawnienia wyznań – za cenę stopniowego włączenia struktur kościelnych w państwową machinę administracyjną. Na przełomie stulecia XVIII i XIX widzimy uczonych katolickich – takich jak ks. Leopold Szersznik – czytających i

przyjaźnie komentujących prace ewangelików, a nawet szeregowych wyznawców katolicyzmu przyłączających się do protestanckich sekt.

23. Zapraszamy do zapoznania się z drugą częścią, poświęconą stuleciom: XVIII i XIX, oraz z cieszyńskim Muzeum Protestantyzmu (w budynku Kościoła Jezusowego), otwartym w 2009 r.

Po pokazie

Zastanówmy się jeszcze raz:

„Nauka Marcina Lutra, a zwłaszcza jej zasady dotyczące odprawiania nabożeństw w językach narodowych czy samodzielnego zgłębiania Pisma Świętego, wymagały od wiernych osobistego zaangażowania w praktyki religijne, rodziły też potrzebę posiadania umiejętności czytania i rozumienia czytanego tekstu. Zaangażowanie to pozwoliło nie tylko przetrwać luteranizmowi lata prześladowań, ale przyczyniło się też do rozwoju kultury piśmienniczej, owocującej upowszechnieniem i utrwaleniem się – także wśród najniższych warstw społecznych – obyczaju samodzielnego obcowania z książką drukowaną i rękopiśmienną.” – A. Rusnok, *W poszukiwaniu źródeł*, w: Duchowe źródła kultury cieszyńskiej : katalog wystawy.

Przedyskutujmy:

1. Dlaczego książki były takie ważne dla ewangelików?
2. Jakie były ich zasadnicze rodzaje?
3. Co wiemy o ukształtowanych w przeszłości wielokulturowych i wielojęzycznych regionach z silną społecznością protestancką?
4. Znajdź podstawowe informacje o krajach takich jak Siedmiogród czy wybrzeże Bałtyku. A jaka była sytuacja religijna Spiszu, niemal równie nam bliskiego co Księstwo Cieszyńskie?
5. Znajdź informacje o najwcześniejszych Bibliach drukowanych w języku polskim.
6. Znajdź w Internecie informacje o dzisiejszym życiu religijnym i kulturalnym polskich i czeskich luteran.